

Onlar böyük ar-
zularla yola çıxdılar.
Üzərlərində Azər-
baycan Xalq Cüm-
huriyyətinin verdiyi
pasportlar, bu pas-
portlarda ad, soyad,
ata adları... Hamısı-
nın isə ümumi bir
adı vardı: Cümhu-
riyyət tələbələri...

Cümhuriyyət tələbələri

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti döv-
ründə 100 azərbaycanlı tələbənin təhsil
almağa üçün xarici ölkələrin ali məktəblə-
rinə göndərilməsi faktı demokratik cüm-
huriyyətin formalaşdırılması və müstəqil
dövlətin sosial-siyasi əsaslarının möh-
kəmləndirilməsində mühüm rol oynadı.
Bu addımı vacib edən səbəblər
vardı. Ölkədə ali təhsilli mütəxəssislər
çatışmırdı. Yeni qurulan dövləti idarə et-
mək, qarşıdakı problemlərin həllinə nail
olmaq üçün peşəkar gənc kadrlara böyük
ehtiyac duyulurdu. Ona görə də ali təhsil-
li mütəxəssislər hazırlamaqdan ötrü cüm-
huriyyətin ən ciddi tədbirlərə əl atması
tamamilə qanunauyğun idi. Bu ideya hə-
lə 1918-ci ilin yayında irəli sürülmüşdü.
Amma mövcud problemlər layihənin tez
bir zamanda reallaşdırılmasına imkan
vermədi. 1919-cu ilin əvvəllərində mə-
sələ yenidən gündəmə gəldi. Əvvəlcə
parlamentdə və hökumətin iclaslarında
müzakirələr aparıldı, sonra mətbuatda ic-
timai müzakirələr başladı.

Bir faktı da qeyd edək ki, azərbay-
canlı gənclərin xaricdə təhsil almasının
tərəfdarları ilə yanaşı, əleyhdarları da
vardı. Parlamentin müxtəlif fraksiyalarını
təmsil edən qüvvələr təklif edirdilər
ki, xaricə, əsasən, kasıb balaları göndə-
rilsinlər, dövlətli övladları onsuz da öz
hesablarına oxuya bilərlər. İctimai müza-
kirələrə paralel olaraq Nəsim bəy Yusif-
bəylinin rəhbərlik etdiyi hökumət bu is-
tiqamətdə artıq müəyyən işlər görməkdə
idi. Nəhayət, 1 sentyabr 1919-cu ildə
parlament 1919-1920-ci tədris ilində abi-
turiyent və tələbələrin xarici ali məktəb-
lərə göndərilməsi üçün dövlət xəzinəsi
vəsaitindən xalq maarif nazirinin sərən-
camına yeddi milyon rublun buraxılma-
na qərar verdi. Sənəddə Avropaya gedə-
cək tələbələrə dörd yüz frank aylıq təq-
quidün və min frank yol xərcinin, Rusi-
ya ali məktəblərində təhsil alacaq tələ-
bələrə isə üç min rubl aylıq təqquidün və
üç min rubl da yol xərcinin verilməsi nə-
zərdə tutulmuşdu. Qərarın ikinci maddə-
si bundan ibarət idi ki, hökumət təqquid-
dündən istifadə edən tələbələr təhsillərini
bitirdikdən sonra dövlətin müəyyən-

ləşdirdiyi yerlərdə dörd il qulluq etməyə
borcludurlar.

Bu qərardan sonra parlament tələbə
işləri üzrə xüsusi komissiya formalaşdı-
rdı. Gərgin və ciddi axtarışlardan sonra ali
təhsil almağa göndəriləcək 100 tələbə
müəyyən edildi. 10 nəfərin İngiltərəyə,
23 nəfərin İtaliyaya, 45 nəfərin Fransa-
ya, 9 nəfərin Türkiyəyə, 13 nəfərin Ru-
siyaya göndərilməsi qərara alındı. Seçim
mərhələsində komissiyaya 280 ərizə da-
xil olmuşdu. Burada 100 təqquidçüdən
başqa daha 31 təqquidə namizəd də
müəyyən edilmişdi ki, getməyən olar-
sa, onlar əvəzlənsinlər.

Ən fərəhli gün

Təqquidçülərin 24 nəfərlik ilk dəstəsi
Bakıdan 14 yanvar 1920-ci ildə yola sa-
landı. Həmin gün Bakı vağzalında əsl
bayram ovqatı yaşanırdı. "Azərbaycan"
qəzetinin 16 yanvar 1920-ci il sayında
yolasalma mərasimindən verilən geniş
reportajda bildirilirdi ki, tədbirdə tələbə-
lərin yaxın qohumları, parlament komis-
siyası üzvləri ilə yanaşı, məclisi-məbu-
sanın və hökumətin üzvləri, tanınmış
xeyriyyəçilər, iş adamları, din xadimləri,
ictimaiyyət nümayəndələri iştirak edirdi-
lər. Səməd ağa Ağamalıoğlu, İbrahim
Əbilov, Əhməd Pepinov və başqaları
gənclərə uğurlar dilədilər.

Maarif naziri Həmid bəy Şaxtaxtins-
kinin Əlimərdan bəy Topçubaşova azər-
baycanlı tələbələrin yerləşdirilməsi ilə
bağlı yazdığı xahiş məktubu qürbət ellə-
rə yola düşən gənclərin heç də hamısına
şamil oluna bilmədi. Hərçənd ki, burada
oxumağa göndərilən tələbələrin hamısı
nəzərdə tutulmuşdu. 10 nəfər İngiltərə-
də, 45 nəfər Fransada, 23 nəfər İtaliyada
təhsil ala bilmədi. Çünki İngiltərə azər-
baycanlı tələbələrə qəbul etmədi. İtaliya-
da təhsil alması nəzərdə tutulan 23 nə-
fərdən yalnız 6 nəfəri həmin ölkədə qal-
dı. Fransada 45 tələbənin hamısı yerləşə
bilmədi. Parlament komissiyası ölkələrin
siyahısını tərtib edərkən Almaniyanı bu
siyahıya salmamışdı. Lakin digər ölkə-
lərdən fərqli olaraq məhz Almaniya tələ-

bələrimizin yaşaması və təhsil alması
üçün ən münasib ölkə oldu. Azərbaycanlı
tələbələrin çoxu Almaniyanın ali təhsil
müəssisələrinə qəbul edildilər.

Lakin bu gənclər üçün taleyin çarxı
geriyə döndü. Heç xəyal belə etmirdilər
ki, irəlində onları hansı çətinliklər, ağrı-
acılar gözləyir... 27 aprel tarixində Azər-
baycan bolşevizmin işğalına məruz qaldı.
Cümhuriyyət qurucuları yeni hökumətin
təzyiq və təhdidləri ilə olmanın əzab və
əziyyətlərə tuş gəldi... Onlardan bir qrupu
qətlə yetirildi, bəzisi qismən həbsə atıldı,
sürgün edildi, bəzisi isə xaricə mühacirət
etmək məcburiyyətində qaldı. Sovet
hökumətinin ilk illərində müxtəlif ölkə-
lərə göndərilmiş azərbaycanlı gənclə-
rin təhsili barədə xalq komissarları sovetin
sədri Nəriman Nərimanov tərəfindən
xüsusi dekret imzalandı. Bu məsələdə
Nərimanovun böyük rolu vardı. İlk
vaxtlar onların ali təhsili başa vurmaları-
na şərait yaradıldı. Amma bu iş sona qə-
dər başa çatdırılmadı. Ona görə də cüm-
huriyyət tələbələrinin bəziləri öz təhsil-
lərini yarımqıç qoyub Azərbaycana qa-
yıtdılar. Bəziləri getdikləri ölkələrdə
başqa sahələrdə işləməyə başladılar.
Aralarında ağır vəziyyətə dözməyib inti-
har edənlər, səfəltə içində dünyasını də-
yişənlər, Vətənə dönəndən sonra ağır
repressiyalarla üzləşənlər də çox oldu.
Gənclərin arzu və ümidləri puça çıxdı.
Hərçənd ki, bu insanlar perspektivli mü-
təxəssis, sağlam düşüncəli ziyalı, bacarıqlı
dövlət məmurları idilər...

Bitməyən repressiyalar... məhv edilmiş ömürlər

Həmin yüz nəfər içərisində "Azər-
baycan" qəzetinin fəal yazarlarından
olan Əbdül Əbdülzadə, görkəmli ədəbiy-
yatşünas alim, folklorşünas, tənqidçi,
müəllim, nəşir Hənəfi Zeynallı oxumağa
İstanbul Universitetinə, Cəmiş Əlmurad-
bəyli Almaniyanın Frayberq Dağ-Mədən
Akademiyasına, istiqlal poeziyasında ori-
jinallığı ilə tanınan şair Əli Yusif Parisə,
Ağdamın Gülablı kəndindən olan Firu-
dun Əliyev Almaniya və neçə-neçə zi-

yalı gənc Avropanın müxtəlif ölkələrinə
göndərilmişdilər. Lakin 1937-ci ilin Sta-
lin repressiyası gənclərin işıqlı ömürləri-
nə nöqtə qoymuşdu.

Yüz tələbənin bircə günahı vardı: on-
ları xaricə oxumağa cümhuriyyət hökü-
məti göndərmişdi.

1920-ci ilin axırlarından başlayan
həbslər, istintaqlar, dindirmələr 1930-cu
illərdə dəhşətli bir vəziyyət aldı. Fövqəl-
adə komissiya müsavətçilər arasında kütləvi
həbslər aparıldı. Yüz tələbə də belə
bir tale yaşamalı oldu. Ovaxtkı rejim bu
gənclərin qol-qanadını dəfələrlə sındır-
dı, onları alçaltdı, nahaq yerə incitdi,
həbsxanalara saldı. Lakin onların iradəsi
sınmadı, gücdən də düşmədilər. Dəlil-
sübut tapılmayanda azadlığa buraxıldılar.
Öz ixtisasları üzrə vicdanla işlədilər, xal-
qa böyük töhfələr verdilər. Amma bir
müddət keçdikdən sonra yenidən təqib-
lər, təzyiqlər, şər-böhtanlar, həbslər, sür-
günlər onları rahat yaşamağa qoymadı.
Həbs düşərgələrində amansız işgəncə-
lər, ağrı-acılar onları həm mənəvi, həm
də fiziki cəhətdən məhv edirdi. Hər gün
onlara nə vaxt divan tutulacağını gözlə-
yirdilər.

Cümhuriyyət tələbələrindən söhbət
gedərkən maarif tariximizdə özünəməx-
sus yeri olan Abdulla Tahirzadənin, Al-
maniyanın Leypsiq Universitetinin mə-
zunu, istedadlı hüquqşünas Əsildar Mu-
ğanlinskiyin, Berlində təhsil alan Abbas-
mirzə Əliyevin də adlarını çəkmək lazım
gəlir. Azərbaycanda genetik elminin
əsasını qoyan Əhməd Rəcəbli, Azər-
baycanda ilk hüquq professorlarından olan
Mustafa Vəkilov, tarix-filologiya üzrə
təhsil almış Teymur bəy Aslanov, yol
nəqliyyatı üzrə ixtisaslaşmış Lətif Qədi-
mov, Məhiş Səfərov, Beybutəli Zeyna-
lov, İsgəndər Sultanov, Rzaqulu Həsə-
nov, Zeynalabdin Hüseynbəyov, Əliyar
bəy Əmircanov... 1937-ci ilin repressiya-
larından qurtula bilməmişdilər. Bu gən-
clərin hamısı əsl ziyalı, xalqını, Vətəni,
işini ürəkdən sevən işıqlı insanlar idi.

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*